MAJA NOVAK-SAMBRAILO

PLEMIĆI, GRAĐANI I PUČANI U ZADRU (XV—XVII ST.)

U Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti nalazi se golemo blago za istraživanje i poznavanje povijesti dalmatinskih gradova, koje je isuviše malo dosad istraženo i koje čeka da to bude. Ispitujući mnogobrojne dokumente koji se odnose na povijest naših dalmatinskih komuna zapazila sam da se mnogo tih dokumenata odnosi na Zadar i pošto sam neke izdvojila, svratila sam svoju pažnju na odnos pučana prema plemićima, koji su i u Zadru kao i u ostaloj Dalmaciji nastojali uvijek zadržati svu vlast u komuni i budno pazili na svaki potez pučana, koji bi im mogao ugroziti njihove privilegije.

Borbe pučana s plemićima postojale su, kako rekosmo, u svim našim komunama, negdje jače negdje slabije naglašene, a u hvarskoj su se komuni razmahale u golem socijalnopolitički plamen, u pravi prevrat, gdje su pučani i poubijali mnoge plemiće i preuzeli vlast u komuni, ako ne formalno na osnovi Statuta, a to stvarno. Poslije tog najznačajnijeg pučkog ustanka i poslije njegova sloma, nakon četiri godine stalne oružane borbe, pučani su svladani od nadmoćne mletačke sile, koja je željela vratiti plemiće na vlast. Veliko značenje hvarskog pučkog prevrata, njegovo visoko socijalno značenje, stečeno dugotrajnim traženjem za jednakošću, gotovo tri stoljeća prije francuske revolucije, nije još uvijek kod nas dovoljno vrednovano.[1]

Borba splitskih pučana za svoja prava, koja stoljećima prožima splitsku komunu, nije istina imala bučnih efekata, ali je upornim nastojanjem i svojom ustrajnošću uspjela osigurati puku, u prvom redu građanima, gotovo ravnopravnost s plemićima.[2]

[1] G. Novak, Pučki prevrat na Hvaru 1510—1514, Split 1918; Isti, Hvar, Beograd 1924, str. 99; Isti, Hvar kroz stoljeća, Zagreb str. 73 ss.

[2] G. Novak, Nobiles, populus i cives, komuna i universitas u Splitu 1525—1797, Rad JAZU 286, Zagreb 1952; Isti, Povijest Splita II, Split 1961, str. 217 ss.

I u Šibeniku je borba pučana za što veću ravnopravnost s plemićima stalno prisutna, što su nam mletački knezovi Šibenika, a i generalni providuri zabilježili.[3]

U nekim je komunama ta borba proučena (Split, Hvar), ali u mnogima nije, i jedva je zapažena, mada je trajno postojala. Potrebno je proučiti sve pojedine komune u tom njihovu unutrašnjem životu, da se može konačno dati cjelokupan pogled na te naročito važne društvene odnose koji su se razvijali i raznorazno uobličili. Drukčije je to u komuni Hvara, drukčije Zadra, Šibenika itd.

Tako se npr. među pučane Splita ubrajaju svi stanovnici grada i predgrađa (varoši), ali ne i cijele komune. Stanovnici sela u splitskom polju ili splitskih Kaštela nisu se ubrajali u taj puk. U Šibeniku se čak i neki stanovnici predgrađa nisu računali u puk Šibenika. Napose se je isticao Zadar, gdje su se u puk računali samo oni stanovnici Zadra koji su u njemu živjeli, a nisu bili plemići.

I u zadarskoj je komuni komunalni ustav bio sličan onome u hvarskoj, splitskoj, šibenskoj i ostalim komunama. Stanovništvo se dijelilo u dva reda građana, u plemiće i pučane, odnosno pučane građane. Međutim je razvoj pojedinih redova u pojedinim gradovima bio svugdje drugačiji, u vezi s mjesnim i teritorijalnim prilikama, koje su se prilagođavale okolini i iz nje proizlazile.

Plemići, koji su u svim dalmatinskim komunama stajali njima na čelu i među sobom dijelili svu vlast i sve časti, nastali su na razne načine. Negdje su potjecali još iz vremena prije prodiranja Hrvata u gradove, negdje kasnije, ali svugdje se do XIV stoljeća, kada se u svima dalmatinskim komunama definitivno obrazuje plemićko (veliko) vijeće, zatvara primanje u to vijeće ostalih građana, i stvara oštra podjela na plemiće i pučane.

Nema nikakve sumnje da su i zadarski plemići bili povezani s plemićima drugih dalmatinskih gradova, i da su poput njih zatvorili svoje Veliko vijeće, tim prije što je baš u doba »zatvaranja« velikih vijeća i Zadar bio pod Venecijom, kako je bio Split, Hvar i drugi dalmatinski gradovi.

Međutim se pučani nisu s time zadovoljili, i već rano počinje borba protiv takva stanja, koja ne prestaje sve do u XVIII stoljeće.

Gianbattista Giustiniano, koji je bio sindik za Dalmaciju i Albaniju (Albania Veneta), zajedno s drugim mletačkim plemićem Antonijem Diedom, godine 1553. i 1554. opisuje nam ukratko uređenje zadarske komune u svojoj relaciji mletačkoj vladi. On spominje kako u Zadru postoji svega sedamnaest plemićkih porodica, a to su: Tetrico, Rosa, Grisogono, Cedulini, Civallelli, Fanfogna, Fu-

[3] G. Novak, Commissiones et relationes venetae. Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium. Vol. 47, 48, 49, Zagreb, JAZU, 1964, 1966, 1970.

mati, Nassi, Begna, Ferra, Soppe, Galili, Gliubavazzo, Carnaruti, Crisana, Pechiaro i Spigarola. Oni imaju svoje plemićko vijeće, koje u Giustinianovo vrijeme ima 70 vijećnika. On tvrdi da među njima ima poneki koji nije sklon Veneciji nego caru. Svaka tri mjeseca bira ovo plemićko vijeće četiri vijećnika, koji prisustvuju suđenju kome predsjedava knez, ali oni su samo savjetodavno tijelo, a knez ima glavnu i odlučujuću riječ. Pored toga ovo vijeće na poziv mletačke vlade bira zapovjednika (sopracomita) svoje galije. Plemići su ponajviše siromašni i nitko nema više od 700 dukata godišnjeg prihoda. Pučani ne ulaze u plemićko vijeće, nego imaju jedan »kapitul ili školu«, gdje raspravljaju o stvarima koje se njih tiču, a žive od nešto malo prihoda (tj. od polja, o. p.), ali većinom od trgovine i zanata.[4]

Giustinianov kolega Antonio Diedo u svojoj je relaciji mnogo više pesimist u pogledu raspoloženja Zadrana prema Veneciji i napominje vladi kako bi trebalo držati u Zadru posebnu četu vojnika, koji bi pazili na Zadrane, kojima ne treba vjerovati, jer su se devet puta pobunili protiv mletačkog gospodstva.[5]

O prilikama u Zadru i o njegovim unutarnjim društvenim odnosima preciznije nas informira Giustinianov prezimenjak, Paolo Giustinian, koji je bio kapetan Zadra i u njemu kao takav zapovijedao od 18. prosinca 1550. do 19. veljače 1553. On je svakako, za vrijeme od dvije godine i dva mjeseca, živeći stalno u Zadru i zapovijedajući posadom Zadra i njegova teritorija, mogao vrlo dobro upoznati Zadrane, sa svih mogućih aspekata. On kaže:

»O vjernosti Zadrana ne mogu drugo da kažem osim dobroga. Da najprije govorim o plemićima. Oni su vrlo poslušni i po mom sudu vjerni Presvijetloj Republici. Puk je vrlo vjeran, i poslije boga obožava Vašu Vedrost i ovu Prevedru Sinjoriju.« Poslije ovoga hvali pojedine pučane. Ali, među pučanima nalazi se i neki Alviž Detrico, koji neprestano muti. On je doveo do sukoba u zadnje vrijeme, za kojih je došlo do ozbiljnih nereda, i nekoliko ih je poginulo, a nekoliko ranjeno. Paolo Giustinian dalje ističe kako su i on i njegov kolega knez Zadra započeli proces protiv njegovih pomagača, ali su više vlasti spriječile da se proces nastavi. On upozorava na pobune Hvara i Šibenika godine 1510. i 1511. i na veliku muku koju je imala mletačka vlada da ih slomi.[6]

I Antonio Civrano, koji je bio knez Zadra dok je Paolo Giustinian bio njegov kapetan, govori u svojoj relaciji, koju je podnio 18. kolovoza 1554. god. da u Zadru postoje svađe između plemića

[4] Commissiones et relationes venetae, ed. S. Ljubić u MSHSM VIII, Zagreb 1887, str. 197, 198.

[5] Commissiones et relationes venetae III, ed. cit., Zagreb 1880, MSHSM XI, str. 18.

[6] Commissiones et relationes III, ed. cit. str. 52, 53.

i pučana (građana). »Između njih postoji neprestana međusobna mržnja, kako je to bilo uvijek da građani neće da popuste plemićima ni plemići građanima. Vrlo su siromašni, ali plemići više. Ali se meni čini da su pučani i građani vrlo vjerni.«[7]

Pet godina poslije relacije Antonija Civrana podnijeli su svoju relaciju sindici u Dalmaciji Michiel Bon i Gasparo Erizzo. Govoreći o plemićima i pučanima kažu ova dva sindika da između njih postoje od davnine neprijateljstva i mržnje, »koje smo našli u cijeloj Dalmaciji.«[8]

I bivši zadarski knez Giacomo Pisani kaže u svojoj relaciji, koju je podnio 13. ožujka 1566. god., da postoje u Zadru plemići, građani i obrtnici, ali da se plemići s građanima svađaju.[9]

Kako vidimo, sloge između plemića i građana pučana u Zadru nije bilo, svađe su bile neprestane, a bilo je vremena kada su postajale i opasne.

Sve do prodaje Dalmacije Veneciji i zadarskog priznanja njezina gospodstva g. 1409. Zadar je doživio tokom svojih 9 pobuna protiv Venecije toliko nevolja — iseljavanja iz Zadra, useljavanje u taj grad, pohrvaćivanje Zadra, istjerivanje gotovo svih njegovih stanovnika, pobijanje njegova stanovništva, ulazak soldateske i križara — da je doista preostajalo malo vremena za unutrašnje borbe. Vrijeme od kako je Zadar mirom godine 1358. stekao i neku stabilnost, punih 50 godina, bilo je za njega vrijeme mira, mada je i ono bilo stalno narušavano: Hrvoje, Mladin Bribirski, Pavao Bribirski, Karlo Napuljski, sve to uz zveket oružja, uz borbe i spletke. Ali za to vrijeme nemamo nikakvih podataka o odnosima zadarskih plemića i pučana građana.

Sačuvao nam se Statut Zadra, tiskan g. 1564, a uredio ga je Franjo Fumatus, godine 1563, po porudžbi Franje Salamona, zadarskog kneza, prema starom gotovo posve uništenom rukopisu, za koji se ne kaže koje je godine izdan odnosno potvrđen.[10]

Međutim nema nikakve sumnje da ovaj tiskani Statut nije stari originalni zadarski Statut. Mi smo spomenuli da se Zadar 9 puta pobunio protiv mletačkoga gospodstva. Poznato nam je vrlo dobro da je Zadar za vrijeme dok je pripadao ugarsko-hrvatskim kraljevima bio potpuno autonoman i da je, kao i ostali naši gradovi koji su bili u hrvatsko-ugarskom kraljevstvu, birao u svom vijeću svoga kneza, odnosno svoje suce. O svemu tome nema u ovom prvi put tiskanom Statutu ni riječi. Ni na jednom se mjestu ne spominje puk Zadra, iako se on spominje g. 1409, 5. rujna, mada bez

[7] Commissiones et relationes III, ed. cit. str. 57.
[8] Commissiones et relationes III, ed. cit. str. 128.
[9] Commissiones cit., str. 164.
[10] Statuta Iadertina cum omnibus reformationibus in hunc usque diem factis — Venetiis, Apud Dominicum de Farris MDLXIIII.

ikakve naročite uloge, u odgovoru mletačke vlade na neka pitanja zadarske komune.[11]

Iz ovoga odgovora, u kojem se spominju »nobiles et populares«, jasno je da su se i u Zadru njegovi građani i prije 1409. god. dijelili na plemiće i puk. Međutim se ta podjela spominje i mnogo prije. Za vrijeme mirovnih pregovora između Venecije i kralja Ludovika g. 1358. spominju se »zadarski građani plemići i pučani«.[12]

Podijeljeni tako na plemiće i pučane ušli su i Zadrani početkom XV stoljeća (1409) u sklop mletačke države, nastavljajući staro rivalstvo.

Poslije godine 1409. kada je Venecija kupila i na osnovu kupoprodajnog ugovora s Ladislavom Napuljskim i uzela Zadar, Zadar se uvelike promijenio, napose što se tiče svoje borbenosti. Toliko puta izmijenjeno stanovništvo Zadra nije imalo ni izdaleka onakve zajedničke misli kako su to imali Split, Trogir ili borbeni Hvar. Unutar zadarskog stanovništva, napose unutar građana pučana, kao da je vladala neka apatija za sve što se zbiva, i prepušteno je Veneciji neka se ona brine za kupljeni kraj. Ne može se primijetiti nijedna akcija protiv novoga gospodara, sve je utihnulo, a pogotovo od godine 1500, kada je Zadar prodorom Turaka, osvajanjem Bosne, pa Hercegovine, i dolaskom Turaka gotovo pod same bedeme Zadra, izgubio svaku vezu s ugarsko-hrvatskim kraljevima, i jedini mu oslonac u borbi protiv pridošlih Turaka bila Venecija.

Gradsko stanovništvo Zadra, podijeljeno u plemiće, koji su čvrsto držali u rukama vlast u gradu, i pučane građane, nije u prvoj polovini XV stoljeća imalo nekih teških pograničnih problema sa susjednim hrvatskim življem, koje je bilo pod gospodstvom hrvatskih feudalaca. Ali, kada su se poslije pada Bosne u turske ruke Turci sve više približavali granicama Zadra, a kršćansko stanovništvo bježalo ispred njih, pričajući pri tome i sve strahote koje su Turci počinjali, mogli su se i Zadrani osigurati samo pomoću zaštite jedne velike sile. To ih je još više priklonilo Veneciji, koja je bila čvrsto riješena da ne dozvoli Turcima pristup na teritorij koji je ona smatrala da pripada njezinim dalmatinskim gradovima, koje je ona u prvoj polovini XV stoljeća kupnjom dobila i onda neke milom, a neke silom i podvrgla.

Odijeljeni od teritorija koji su pripadali još uvijek hrvatsko-ugarskome kralju, zadarski plemići nisu više mogli ni sanjati o onakvoj svojoj autonomiji kakvu su uživali u hrvatsko-ugarskom kraljevstvu nego se i oni i građani uživljavali sve više u snažnoj državi Veneciji.

Međutim, u takvim prilikama bilo je neizbježno da dođe i u Zadru do trvenja između plemića na vlasti i građana pučana, koji

[11] Listine VI, MSHSM IX, ed. S. Ljubić, Zagreb 1878, str. 9.
[12] Listine V, str. 331.

nisu bili na vlasti. Ali zadarski pučani, koji su se sastojali od intelektualaca i obrtnika, nisu uspjeli da se kao posebna klasa obrazuju, kako je to bilo u nekim drugim dalmatinskim komunama, pa je tako bratovštini svetog Jakova uspjelo da se ona istakne kao zastupnik interesa pučana građana i da vodi glavnu i odlučujuću riječ kada se radilo o interesima građana pučana nasuprot raznim zaključcima plemićkog Velikog vijeća, i da kao takva nastupa i pred mletačkim vlastima u Zadru i pred vladom u Veneciji. Bratovština sv. Jakova je sebi to pravo pripisivala na osnovu jednog rješenja mletačkog Vijeća desetorice od 26. svibnja 1505. godine.[13]

Zadarski plemići, koji su često zavisili o utjecajnim i bogatijim od njih građanima, nisu pridavali mnogo važnosti ni naročitu naglašavanju bratovštine da je ona bratovština zadarskog puka, pa ni njezinu istupanju kao zastupnika toga puka, sve dok razna istupanja bratovštine, odnosno njezinih upravitelja, nisu zadrla u njihove interese. Ali, kada su došla u pitanje izvjesna prava zadarskog Velikog vijeća, povezana s interesima zadarskih plemića, koji se nisu isticali bogatstvom i mnogo držali do sitnih koristi koje im je pružalo Veliko vijeće, sukob je bio neizbježan.

Godine 1458, dakle godine reformacije bratovštine svetoga Jakova, došlo je do nesuglasica između zadarskih plemića i zadarskih pučana. Tom su prilikom zadarski građani pučani tražili da svaki zaključak plemićkog vijeća treba biti u prijepisu dostavljen građanima pučanima Zadra, kako bi ovi mogli prema tome zauzeti svoj stav. Budući da plemići nisu na takvo traženje htjeli pristati, pučani su se obratili vladi u Veneciji tražeći rješenje u tom sporu.[14] Tada je Vijeće desetorice 22. ožujka 1458. godine riješilo to ovako: zadarski plemići nisu dužni da kopiju svojih zaključaka daju pučanima, ali zadarski rektori (tj. knez i kapetan) trebaju pučanima objasniti sadržaj kapitula i zaključaka koji budu doneseni u plemićkom vijeću, ali samo onih koji bi se ticali interesa građana pučana. Na taj bi način pučani, ukoliko bi se smatrali oštećenima, mogli odgovoriti, svoj odgovor priopćiti zadarskim rektorima, a i doći u Veneciju pred vladu i braniti svoje interese.

Da je takvih sukoba bilo i nakon godine 1458. nema nikakve sumnje, ali mi nismo našli o tome nikakovih podataka. Prvi nam je takav podatak zabilježen godine 1505, 26. svibnja. Tada su došli u Veneciju izaslanici plemića i pučana Zadra. Primilo ih je Vijeće desetorice. Izaslanici plemića bili su Jakov de Pechiaro i Donat de Grisogonis, a izaslanici pučana bili su doktor decretorum svećenik Franjo Perlica zajedno sa Šimunom de Pasino, koji su došli

[13] »Ducali della Serenissima Signoria Veneta dal 1409 al 1566«, fol. 106 r.. 106 v. U Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, sign. IV, b. 47; Isto u istom arhivu, Acta dalmatico-veneta, DV-II-109.

[14] Rukopis u Arhivu JAZU pod sign. DV-II-95.

kao izaslanici škole svetog Jakova iz Galicije. Izaslanici zadarskih plemića su tražili da mletačka vlada zabrani odbornicima bratovštine svetog Jakova da svoj odbor nazivaju »vijeće«, nego neka se nazivaju »kapitul bratovštine (škole) svetog Jakova«.

Izaslanici škole sv. Jakova tražili su zapravo da dva zadarska bilježnika (notara), i to onaj za kriminalne poslove i komunalni notar ne smiju biti više birani od strane plemićkog Velikog vijeća.

Kapitul Vijeća desetorice u cijelosti je prihvatio plemićko stanovište i odredio da se odbor bratovštine sv. Jakova ima nazivati »kapitul«, a da notare bira i dalje plemićko vijeće, kako je to dotada činilo.[15]

Bratovština sv. Jakova u Zadru nastavila je svojim radom i smatrala se vođom zadarskih pučana građana, štitila njihove interese, koji su mnogo puta bili ugroženi od strane plemića, jer su plemići čvrsto stajali na načelu da oni ne trebaju ništa doprinositi nekom javnom poslu, nekom podavanju ili slično, nego su sve svaljivali na leđa pučana. Zaključke, koji su mnogo puta uvelike teretili pučane, donosili su oni u svom Velikom vijeću, ne vodeći računa o tome što će pučani na to kazati i kako će reagirati.

Devedeset godina poslije reorganiziranja bratovštine sv. Jakova došlo je ponovno do oštrog sukoba između pučana i plemića. Pučani su tražili, isto kao i 1458. godine, da svaki zaključak koji se donese u plemićkom Velikom vijeću treba biti dostavljen u prijepisu pučanima, kako bi oni mogli odgovoriti i osvrnuti se na njega. Taj su pučki zahtjev i ovoga puta plemići oštro odbijali. O tome su mletačko Vijeće desetorice obavijestili zadarski knez Giovanni Domenico Ciconia i zadarski kapetan Laurencije Bragadeno. Oni su dali i vjerodajnice i poslanicima zadarskih plemića i onim pučanima koji su došli pred Vijeće desetorice da svaki sa svoga stanovišta to stanovište i brani.

Mletačka vlada je na to 20. prosinca 1548. god. odgovorila isto kao i prije, upućujući ih na zaključak Vijeća desetorice od 22. ožujka 1458. godine.[16] Zadarski pučani, okupljeni u bratovštini svetog Jakova, nisu nipošto mirno uživali svoj privilegij, nego su se često morali boriti da im se prizna da oni doista zastupaju zadarski puk. Koliko su oni bili stvarno zastupnici zadarskoga puka, odnosno koliko su oni stvarno taj puk predstavljali, ne možemo točno provjeriti. Ali da su oni to radili i kao takvi istupali već jedno stoljeće, to je van svake sumnje.

I ponovo su prokuratori bratovštine svetog Jakova godine 1528. imali mnogo posla da svoje privilegije brane. Tada su »gvardijan i prokuratori bratovštine svetog Jakova puka Zadra« morali tražiti

[15] Arhiv JAZU, cit. kodeks, IV. b. 47. Fol. 85 v, 86 r.
[16] U Arhivu JAZU, DV-II-95.

da im se bez daljnjega dozvoli sastajanje, što je i učinjeno dukalom dužda Andreje Grittija od 23. svibnja 1528. god.[17]

Dvadeset i jednu godinu zatim oni su i opet morali tražiti da im se to pravo prizna. Tada je Vijeće desetorice 11. rujna 1549. god. njima to odobrilo, pozivajući se na dukalu od 23. svibnja 1528. god.[18]

Sastanci građana i pučana Zadra nisu uvijek bili samo borbene prirode prema plemićima, nego su se znali pozabaviti mnogim jakim interesima zadarskog stanovništva, a pučana napose. Tako se je 21. svibnja 1503. godine zaključilo na jednom takvu sastanku da se pošalje u Veneciju kao izaslanik Jakov Bertonić, koji će tražiti od vlade da izvozi svoje poljoprivredne produkte i izvan države, i isto tako da smije uvesti u Zadar iz susjednih mjesta Rijeke i Senja željezo, čelik i drvo do visine od 6000 dukata vrijednosti, kako je do tada bilo uobičajeno, ali je najedanput zabranjeno.[19]

Godine 1543, 12. travnja, zaključila je skupština (congregazione) građana da se pošalje u Veneciju izaslanik (ambasciatore), koji će tražiti: 1) Kako u Zadar ima prispjeti 3000 vojnika, treba da mletačka vlada pošalje greda i čavala koliko je potrebno da se sagrade barake za njih. 2) Veslači koji su već bili kao takvi uzeti na lađe i vratili se kući ne smiju se više ždrijebati. 3) Zadarski puk ne treba više davati vojnike za brodove, nego te vojnike trebaju suprakomiti (zapovjednici pojedinih brodova) skupiti drugdje, kako je to priznato Šibenčanima. 4) Neka vlada dozvoli da zadarski rektori pribave žita s lađa koje u Zadar prispijevaju u transitu, kako bi se mogle nadoknaditi štete koje im neprestano nanose uskoci.[20]

Kako vidimo, nisu to bile sitnice koje je zadarski puk od vlade tražio. Ta su traženja bila vrlo važna i financijski i vojno. Za mletačku državu i mornaricu bili su veslači od najveće važnosti. Oni su tada bili gotovo jedina pogonska snaga na brodovima, jer još uvijek nisu jedra bila prodrla u pomorskim bitkama i sukobima. Rijetko je koji primorac rado išao kad ga je kockom zapalo da ide među veslače. Bilo je to vrlo teško i za pojedince i za obitelji, koje bi ostale bez radne snage, često bez hranitelja. Pogotovo je to teško pogađalo onda kada se suprakomiti nisu držali roka na koji su veslači bili uzeti na brodove. A to se događalo vrlo često. Kako su plemići bili oslobođeni od veslanja u svim komunama, sav je teret sakupljanja veslača, padao na pučane. Kako vidimo, oni se nisu toga htjeli sasvim osloboditi, ali nisu htjeli da jedni te isti budu i ponovo uzeti za veslače.

[17] Arhiv JAZU — IV. b. 37, fol. 2 v.
[18] Isti Arhiv JAZU, isti svezak, fol. 2 v.
[19] Isti Arhiv, isti svezak, fol. 3 r.
[20] Isti Arhiv, isti svezak, fol. 3 r.

Početkom godine 1560. došlo je ponovo do oštrog sukoba između plemića i pučana, kada su plemići uspjeli da uvjere zadarske rektore Alviža Cornera i kapetana Andreju Vicenza Quirinija da ne izdaju vjerodajnicu glasniku pučana, koga je po njihovu mišljenju izabrao kapitul bratovštine svetog Jakova, a ne zadarski puk. Petorica njih došli su »u ime zadarskoga puka« i zahtijevali da njihovu izaslaniku treba izdati vjerodajnicu kao »glasniku najvjernijega puka Zadra«. Protiv toga su ustali plemići i njihova tri člana Velikog vijeća došli su rektorima i dokazivali da treba poštivati i izvršavati odluku Vijeća desetorice iz 1505. godine, 26. ožujka, i da on može biti samo »glasnik kapitula bratovštine svetog Jakova grada Zadra«. Rektori su dali pravo plemićima.[21]

Ovakav odgovor mletačke vlade nije pučane okupljene u bratovštini svetog Jakova nimalo smetao da oni nastave istim putem kao i dosada, da sebe smatraju predstavnicima puka, da kao takvi donose zaključke, a ni zadarske rektore da ih kao takve smatraju.

Zadarski su plemići, okupljeni u svom Velikom vijeću, mogli primiti inostrance, to znači Nezadrane, u red zadarskih građana, na osnovu svog Statuta. To nije nipošto išlo u račun zadarskih pučana građana, jer su pridošlice, primljeni kao građani, imali sva prava i dužnosti građana, a da pri tome građani pučani nisu prihvatili novopridošlu porodicu, koja je mogla biti i nepoćudna bilo s koje strane tadanjim građanima pučanima Zadra. Postojao je običaj da se pri primanju nekog stranca među zadarske građane pučane pita i uprava zadarske bratovštine svetoga Jakova za mišljenje, odnosno nešto slično, što nam iz teksta naših dokumenata nije dovoljno jasno, jer nije pobliže navedeno. Zadarski su plemići htjeli imati isključivo pravo na izbor novih građana bez utjecaja uprave bratovštine svetoga Jakova. Došlo je do spora i oni su se obratili mletačkom Vijeću desetorice, ističući svoje pravo, koje im je davao Statut Zadra. Ono je sadržano u 35. kapitulu V. knjige Zadarskog statuta i glasi: »Kako hoćemo naš grad Zadar popuniti slobodnim i poznatim ljudima, a ne pojačati ga nezakonitim sinovima, ili došljacima, zaključili smo i naređujemo da se to strogo izvršava, da se nijedan stranac, ili netko tko se nije rodio u gradu Zadru, ne smije smatrati kao građanin Zadra, ako ne dođe stanovati u njemu s porodicom i ženom. Ukoliko neki stranac dođe u Zadar i u njemu na spomenuti način stanuje, ne smatra se da je on građanin i da uživa koristi i počasti koje uživaju ostali građani, osim ako to Vijeću predloži gospodin knez i ako bude prihvaćen za građanina većinom glasova Vijeća Zadra. Njega treba smatrati građaninom i on je obavezan na terete i skupljanja koja zajednički

[21] U Arhivu JAZU, DV-III-109. »1560 die quarta februarij in Zara«; Isto u cit. cod., IV b 47, fol. 106 r, 106 v.

snose ostali građani Zadra, a na koje terete nisu obvezani Mlečani, osim samo na čuvanje grada Zadra.[22]

Kako se iz iznesenog čl. 35. knj. V. Statuta Zadra vidi, primanje u građanstvo Zadra spada u isključivu nadležnost kneza i plemićkog vijeća, mada on nije priman u članstvo Velikog vijeća, nego time postaje građanin pučanin Zadra.

Vijeće desetorice potvrdilo je da tako doista stoji u zadarskom Statutu i da ono neće da se u Statutu išta mijenja, ali je tome dodalo da treba da se »izvršava i običaj i praksa što je dosada izvršavano od strane kapitula bratovštine svetog Jakova«.

27. rujna 1578. god. izdao je dužd Nikola De Ponte rješenje i uputio ga Bartolomeju Paruti, zadarskom knezu, i zadarskom kapetanu Laurenciju Cauku (Cauco) i njihovim nasljednicima,[23] s time da to sprovedu.

Za naše je razmatranje odnosa pučana građana prema plemićima i uloge koju je pri tome imala uprava bratovštine svetog Jakova ovaj dokumenat od velikog interesa, jer u njemu mletački dužd priznaje bratovštini svetog Jakova, odnosno njezinoj upravi (kapitulu), da prema dotadanjem običaju ima pravo sudjelovati na određeni način pri izboru novih građana grada Zadra.

Tadanji upravitelji bratovštine i istovremeno vođe pučana bili su vrlo aktivni u traženju ne samo svojih dotadanjih nego i novih prava i privilegija. Oni su tražili, preko svojih »poslanika građana i pučana Zadra«, da »u buduće, kadgod budu plemići držali svoje vijeće, prije nego predlože na raspravu bilo koji prijedlog u kojem bi se radilo o interesu nas građana i pučana, presvijetla gospoda rektori ne dozvole da se takav prijedlog postavi ako prije toga nisu bili saslušani naši predstavnici i nisu se čuli naši razlozi, i to zbog toga da ne dođe do nereda do kojih je došlo, a koji nas čine nezadovoljnima, jer u takvom slučaju moramo mi slati poslanike pred Vašu Prevedrost, koja je utočište i utjeha naših nevolja i naših napora«.

21. listopada iste godine 1578. zaključio je mletački Kolegij, zajedno sa glavarima Vijeća desetorice, da prihvati zaključak Vijeća desetorice od 10. listopada, u vezi s ovim traženjem pučana. Taj zaključak je bio za pučane nepovoljan, jer je glasio: »Neka se poštiva običaj, kako je izvršavano dosada«.[24]

Međutim je prihvaćeno od istog Kolegija drugo traženje građana pučana, da knez ne može prepustiti ni članovima vijeća ni drugim plemićima bilo koju parnicu, »jer mi ne poznajemo u su-

[22] Statuta Jadertina cum omnibus reformationibus in hunc usque diem factis — Additoque indice locupletissimo nunc primum typis excussa, Venetiis, Apud Dominicum de Farris, MDLXIIII, fol. 93 v.

[23] U Arhivu Jugoslavenske akademije, DV-II-125.

[24] U Arhivu JAZU, DV-II-126.

đenju nikakvu drugu vlast osim presvijetle rektore, koji poslani za to od Vaše Vedrosti moraju suditi kako je to raznim naredbama određeno, jer vijećnici nemaju drugog prava osim prava prisustvovanja uz presvijetlog kneza, i da kažu svoje mišljenje«.[25]

Isto je tako isto Vijeće istoga dana prihvatilo treće traženje građana pučana da pri objavljivanju kaznenih presuda treba biti prisutan presvijetli knez, i on ne može mjesto sebe pustiti da to učine savjetnici i na takav im način dati sudačku čast.[26]

Kao svoje četvrto traženje postavili su građani pučani zahtjev da im Kolegij potvrdi rješenje koje je zadarski knez Alviž Pasqualigo donio 6. lipnja 1526. godine, da u kriminalnim slučajevima ne mogu savjetnici prisustvovati ni ispitivanju ni mučenju okrivljenika, jer oni ne mogu ulaziti ni u formiranje procesa, nego samo da kažu svoje mišljenje kad se sastavljaju presude. Mletačka je vlada odgovorila »neka se poštiva običaj«.[27]

U svom petom traženju zadirali su pučani građani još dalje i tražili da otada unaprijed svaki novi knez njihova grada treba dovesti sobom svoga bilježnika ili kancelara za kriminalne slučajeve, i da toga bilježnika ili kancelara ne može više birati zadarska komuna, tj. Veliko plemićko vijeće, »jer smo sigurni — isticali su građani pučani — da će on (tj. knez) dovesti osobu, pravnika, koja će biti objektivna, bez pristranosti, porodičnih veza i ovisnosti o bilo kome u ovome gradu«. Pučani zamjeraju tadanjem jednom bilježniku, koji je bio oženjen zadarskom plemkinjom, da je »u rodbinskoj vezi s polovinom plemstva«. Mletački je Kolegij na ovo traženje odgovorio da treba poštivati privilegij i običaj.[28]

Mletački Kolegij nije prihvatio ni šesto traženje pučana da zadarski knez treba sobom dovesti ili odrediti jednog notara za civilne stvari, koji će držati i čuvati protokol i javne isprave preminulih notara, i koji neće smjeti istovremeno voditi zapisnik u plemićkom vijeću. I na to je traženje Kolegij odgovorio da treba poštivati običaj.[29]

Građani pučani nisu uspjeli u svojim najvažnijim traženjima, u prvom redu u onom prvom, ali je već i to što je i Vijeće desetorice i Kolegij njih smatrao ravnopravnim sugovornicima s plemićkim izaslanicima i osvrnuo se i te kako na njihova traženja, pa iako je riješio neke i negativno, bilo za njih vrlo važno. A i ono malo što im je Kolegij priznao značilo je za njih mnogo, a naročito za njihov ugled u Zadru.

[25] Ibid.
[26] Ibid.
[27] Ibid.
[28] Ibid.; Isto u istom Arhivu, IV, b. 44, fol. 19 r.
[29] Ibid. U istom Arhivu postoji pod istom sign. DV-II-126. i rkp. »Estratto dalla pergamena 1578, 21 oct.«, gdje je ukratko iznesen sadržaj već citiranog rukopisa.

Međutim su nastojanja bratovštine svetog Jakova išla stalno dalje, sa svrhom da kapitul ove bratovštine bude u neku ruku izjednačen s Velikim plemićkim vijećem.

10. kolovoza 1590. godine sastalo se Veliko vijeće plemića Zadra i pored ostaloga jednoglasno donijelo ovaj zaključak: »Kako se očito vidi s kakvim nedozvoljenim sredstvima škola (bratovština, o. p.) svetog Jakova iz Galicije ovoga grada nastoji, s tako teškom i znatnom štetom po ovu siromašnu i neutješivu komunu, da uzurpira nove titule i hoće se nazivati predstavnicima puka i zajednice (università) Zadra, protiv starih čvrsto ustanovljenih uređenja i Statuta ovoga grada, rješenja ovoga vladanja (tj. mletačke vlade, o. p.) i preuzvišene gospode glavara Vijeća desetorice i odluka prijašnjih presvijetlih rektora, nastojeći pomoću nuncija (poslanika, o. p.) iste škole, koji se nalazi u Veneciji pred Vašom Prevedrošću, na taj indirektan i nepravedan način podrovati i malo po malo uništiti tu našu nesretnu komunu Zadra, jer kada bi to postigli i dobili titulu predstavnika universe (zajednice, o. p.) i puka Zadra, oni bi uspjeli da ovim općim nazivom obuhvate i ovo vijeće i sve ostalo stanovništvo grada, i mogla bi se ta bratovština nazvati komunom, i mi bismo bili prisiljeni zatvoriti ovo vijeće. To je doista vrlo nerazuman i zlonamjeran pokušaj, jer je u svim gradovima ove prevedre i slavne države samo jedna komuna i ona treba da s pravom predstavlja zajednicu (università), i druge se škole (bratovštine) ne smiju miješati u javne potrebe i prilike, što pokazuje naš golemi privilegij kada je grad dobiven (tj. god. 1409. prodajom Zadra i Dalmacije Veneciji od strane kralja Ladislava Napuljca, o. p.), kada je dvanaest plemića od strane ovog vijeća pošlo kao poslanstvo ove komune da položi zakletvu vjernosti Prevedroj vladi (u Veneciji) u ime cijeloga grada, a da pri tome nije sudjelovao nijedan građanin.«

U nastavku svog zaključka ističe Veliko vijeće Zadra da je bratovština sv. Jakova ustanovljena kao nabožno i karitativno udruženje, kao i druge bratovštine u gradu. Međutim, ona izaziva nemire i uvijek ometa. Izabrani poslanici, koje će Veliko vijeće poslati u Veneciju, treba da uvjere vladu da ne prihvati traženja bratovštine sv. Jakova, i da spriječi da u jednom gradu postoje dvije komune.

Zaključeno je da se izabere jedan poslanik, koji će pobijati traženja izaslanika spomenute bratovštine i moliti da se ona odbiju. Pored toga neka isposluje da se spomenutoj bratovštini zabrani miješanje u stvari plemića i neka živi mirno »u stanju u kakvu se nalaze« i da »ne čini nikakve novotarije«.[30]

[30] Arhiv JAZU — rkp. DV-II-136.

Bratovština sv. Jakova nastavila je i dalje svoj rad, ne samo kao druge bratovštine nego i kao jedini zastupnik građana pučana u Zadru. »Građani i pučani Zadra«, zapravo njihov kapitul nije se mnogo obazirao na napadaje plemićkog vijeća, nego je sazvao svoju sjednicu 25. studenoga 1590. god. Zapisnik te sjednice nam je sačuvan.

»Sazvan je i sastao se poštovani kapitul građana i pučana Zadra, sa znanjem i dozvolom presvijetloga gospodina Ivana Marcella, vrlo dostojnog kneza i zamjenika kapetana, u njegovoj stalnoj palači, pošto je prethodno zvono zvonilo, kako je to običaj, u prisutnosti poštovanog gospodina Bernardina Ponzata, kancelara gorespomenutog gospodina kneza. Tu je od poštovanog predsjedavajućeg stola (banca) iznesen prijedlog dole napisan.«

Iz ovoga je jasno da građani pučani, zapravo bratovština svetog Jakova, s odobrenjem zadarskoga kneza održava svoju sjednicu u kneževoj palači, da joj u ime rektora prisustvuje knežev kancelar, da se ona saziva na zvon zvona i da se uprava bratovštine naziva »kapitul građana i pučana Zadra«.

Iz zapisnika te sjednice vidi se kako se za interese građana i pučana Zadra doista brinuo samo ovaj kapitul, i da mu je to država i priznavala.

U ovom zasjedanju prihvaćen je prijedlog kojim se moli vlada u Veneciji da se neke odredbe sindika, kojima su se zabranjivale neke zloupotrebe koje su išle na štetu građana i pučana, potvrde i izvršavaju. Da bi se to sprovelo, izabran je Lovro Ventura, koji je već prije bio izabran za poslanika (ambasciatore), da učini sve kako bi to bilo doista provedeno.

Pored toga na sjednici se raspravljalo o primanju u dva građanska samostana kćeri onih koji nisu bili zadarski građani, nisu snosili gradske terete i nisu doprinijeli ništa za te samostane, tj. za onaj svete Katarine i onaj svete Marcele.

Zaključeno je da se u te samostane mogu primati samo kćeri građana pučana koji su stari građani ili primljeni među građane, i »kao takvi zavedeni u spisima, a uz to učlanjeni u bratovštinu svetog Jakova građana i pučana ovoga grada«. Ako bi pak neka djevojka koje otac to nije željela da bude primljena, treba da donese najmanje 400 dukata miraza.[31]

Borba između građana pučana, okupljenih u bratovštini svetog Jakova od Galicije i Velikog vijeća plemića nastavila se nesmanjenom intenzivnošću dalje: intervencije kod kneza ili kod kapetana Zadra, ili obojice, bile su stalne, nekad za krupnije, a nekad za manje stvari. Plemići su uporno branili svoja prava, koja da imaju, a i imali su od davnine, još iz vremena hrvatskih kraljeva,

[31] U Arhivu JAZU. Codeks »Diversi Comunità« IV. b. 44. fol. 23 r, v, 24 r.

i opasani visokim bedemom, zatvoreni unutar malobrojnih svojih porodica, nisu uopće rado otvarali svoja vrata pučanima, a ako su ih vrlo rijetkoj kojoj porodici i otvorili, bilo je to uz mnogo zakulisnih igara, pa i veza. Međutim oni nisu bili dorasli građanima pučanima, među kojima je pored obrtnika i trgovaca bilo i odvjetnika, liječnika, ljekarnika, učitelja, i s kojima su usko surađivali mnogobrojni svećenici. Među ovim pučanima građanima bilo je i bogatih, a plemići su svi od reda bili u vrlo oskudnim prilikama, a bilo ih je i vrlo siromašnih.

U takvim prilikama mogli su građani pučani slati svoja poslanstva ili svog poslanika u Veneciju mnogo lakše nego plemići, mada su plemići uvijek išli na trošak komune, a građani pučani nalazili za to mogućnosti u svojoj bratovštini i u onom čim je ta bratovština upravljala.

Takve su nam intervencije zabilježene 14. veljače 1591,[32] 25. veljače i 24. travnja iste godine,[33] i dr.

Kako su se u Veneciji te intervencije rješavale, vidimo iz rješenja Vijeća četrdesetorice od 19. travnja 1591. god. Tada se još nalazio u Veneciji Lovro Ventura, poslanik (orator) kapitula svetog Jakova iz Galicije, koji je bio »predstavnik građana i pučana Zadra« i s njim su došli pred odbor Vijeća njihovi odvjetnici, koji su iznosili traženja pučana. Njemu je oponirao Julije Grisogono, poslanik (ambasciatore) komune Zadra, sa svojim odvjetnicima. Svršilo je tako da su građani pučani odbijeni, a traženja plemića predana na rješavanje jednom odboru.[34]

24. siječnja 1595. god. izabran je u Veneciji za generalnog providura Dalmacije i Albanije Benedetto Moro, koji je bio uvelike naklon građanima i pučanima Dalmacije, a vrlo neprijateljski se odnosio prema plemićima, naročito poslije osvajanja Klisa g. 1595, od strane splitskih plemića, uskoka i carskih vojnika. On je naime bio duboko uvjeren da plemići ne vole mletačku vlast, nego su odani svom nekadanjem ugarsko-hrvatskom kralju.[35]

Generalni providur Benedetto Moro je 15. veljače 1597. god. donio rješenje koje je, prema njemu, slijedilo nakon nezgodnih incidenata koje su izazivali ljudi što su ometali redoviti tok sastanaka koji su održavani u prostorijama bratovštine sv. Jakova. Zbog toga je naredio da se sastanci kapitula bratovštine, kada se radi o interesima građana i pučana Zadra, kada oni biraju svoje prokuratore ili poslanike za Veneciju da brane interese te njihove zajednice (università), ili bilo zbog kojeg drugog javnog interesa, imaju odr-

[32] U Arhivu JAZU, IV. b. 44, fol. 20 r, v.
[33] Isti arhiv, isti kodeks, fol. 21 r.
[34] U Arhivu JAZU, DV-II-137.
[35] G. Novak, Commissiones et relationes venetae V, MSHSM vol. 48. — Relacija Benedetta Moro, Zagreb 1966, str. 121 ss.

žavati u palači zadarskog kapetana u prisutnosti rektora ili jednoga od njih, tj. kneza ili kapetana, »kako je to već nekoliko puta učinjeno«. Ukoliko pak kapitul bratovštine hoće nešto raspravljati o svojoj bolnici ili o svojoj bratovštini, »kojima upravlja zajednica (građana i pučana)«, mogu se sastajati u prostorijama škole sv. Jakova u prisutnosti kancelara, a s dozvolom rektora.[36]

Ovim je aktom generalnog providura Benedetta Mora bratovština sv. Jakova, zapravo njezin kapitul, gotovo sasvim izravnan s plemićkim vijećem Zadra: sastaje se u palači kapetana Zadra, koji je u istom rangu s knezom i obojica zajedno nazivaju se rektori Zadra; takvim sjednicama treba obavezno prisustvovati barem jedan rektor, a pored toga postoje i sjednice istog kapitula koje se bave bratovštinom sv. Jakova i njezinim hospitalom.

Zadarski su plemići, barem ukoliko nam sačuvani dokumenti govore, ostali s početka indiferentni prema ovako važnoj odredbi generalnog providura Benedetta Mora. Oni se nisu na to osvrtali, možda i zbog toga što građani pučani nisu imali prilike da se do tada njom posluže, ili su tajili njezino postojanje, dok su to smatrali potrebnim. Tek 30. kolovoza 1598. ustaju oni protiv nje u svom Velikom vijeću, koje se sastalo u kneževoj palači u prisutnosti kneza Giulija Contarinija i kapetana Lunarda Giustinijana, tadanjih rektora Zadra.

Plemići su isticali kako su 23. prosinca 1595. god. bili u Dalmaciji sindici Valier i Erizzo, koji su odredili da se redoviti plaćeni činovnici grada Zadra postavljaju na drugi način nego je to do tada bilo, što je išlo na štetu plemićkim pravima i privilegijima. Drugi napad na ta prava je odredba bivšeg generalnog providura Benedetta Mora od 15. veljače 1597. god. kojom se »uvodi jedno drugo vijeće u ovom gradu (Zadru) u palači presvijetloga gospodina kapetana, izjednačujući naše vijeće koje je jedina i sama prednost koja nam je ostala, s jednom pobožnom školom (bratovštinom, o. p.) i s jednim stjecištem svake vrsti ljudi, ponajviše podanika stranih vladara, koji su došli ovdje stanovati pred nešto malo godina . . .« Za to plemići nisu znali, jer je sve učinjeno potajno i odredbe upućene rektorima, koji ih nisu izvršavali, jer su znali koliko bi uzbune one načinile. Zbog toga nisu plemići ni mogli ništa poduzeti i nisu poduzeli. Međutim, kada su sada građani pučani htjeli postupiti prema spomenutim odredbama, plemići ustaju protiv njih i odlučuju poslati vladi u Veneciji poslanstvo koje će tražiti poništenje tih odluka.

Na svojoj sjednici 30. kolovoza 1598. god. tuže se plemići što je to učinjeno, a da se njih za to nije pitalo.

[36] U Arhivu JAZU, IV. b. 44, fol. 26 r, 26 v, 27 r.

Za poslanike u Veneciju bili su izabrani Antun Grisogono di Bertolazzi i dr Ludvig Grisogono.[37]

Ali ni »građani i pučani Zadra« nisu mirovali, nego je njihov predstavnik Ivan Krstitelj Boccareo uputio 17. rujna 1598. god. posebnu predstavku rektorima Zadra, tj. knezu Ivanu Alojziju Valieriju i Leonardu Justinianu (Giustiniano), kapetanu Zadra, s tim da to proslijede vladi u Veneciji. U toj svojoj predstavci ističu oni kako su još 8. kolovoza uložili protest protiv traženja plemića da se ne izvrši odluka generalnog providura Benedetta Mora od 15. veljače 1597. godine, a to nije učinjeno. Oni traže da se opozove obustava te Morove odluke. Vlada je njihovo traženje povoljno riješila i o tom obavijestila zadarske rektore.[38]

Međutim su zadarski rektori, na intervenciju plemića, koji su tvrdili da spomenuti zastupnici građana i pučana nisu to, nego da su oni samo »obični posrednici (članovi) bratovštine svetoga Jakova«, odložili rješavanje svega toga za dva mjeseca.[39]

Borba između plemića i građana pučana nastavila se i dalje, usprkos dukali Marina Grimanija od 8. ožujka 1598. god., koja je izdana povodom poslanstva što su ga poslali u Veneciju i plemići i pučani. Tada su plemići tražili da se »kapitul bratovštine svetog Jakova ne smije miješati u stvari koje ne spadaju na tu bratovštinu, jer narod može imati svoje prokuratore na način koji će odrediti Njegova Vedrost (dužd, o. p.), a koji će raspravljati i braniti njihova prava«. Oni su se uvelike žalili na odluke sindika i generalnog providura Mora, koje su išle u prilog zadarskog puka.

Protiv plemića branio je pučka prava »govornik kapitula građana i puka Zadra« Nikola Ventura.

Mletačka je vlada na ove zadarske intervencije donijela naredbu da »spomenute odluke imaju biti neprikosnoveno izvršavane«.[40]

Međutim je nastalo i jedno novo pitanje, koje istina nije bilo od bitne važnosti, ali je za zadarsku sredinu značilo mnogo. Građani i pučani su tražili da kada se budu sastajali na svoje sjednice u palači kapetana, kako je to odredio bio generalni providur Moro, zvoni zvono njegove palače kao poziv na taj sastanak. Tome su se oštro usprotivili plemići.

Poslije sastanka s izaslanicima i plemića i građana pučana, donijeli su tadanji rektori knez Alviž Venier i Leonardo Giustinian rješenje 5. rujna 1599. godine, koje glasi: »Kada prokuratori trebaju sazvati kapitul svoje zajednice u prefektovoj palači, da bi izabrali svoje prokuratore, koji su njihovi predstavnici, i da rasprav-

[37] U Arhivu Jugosl. akad., IV. b. 44, fol. 32 r, 32 v, 33 r.
[38] U Arhivu JAZU, cit. kodeks, fol. 34 r.
[39] Isti kodeks u Arhivu JAZU, fol. 34 v.
[40] U Arhivu JAZU, DV-II-148.

ljaju o stvarima koje su od interesa za njihovu zajednicu (università) i druge prema terminaciji (odluci) od 15. veljače 1597. god., treba da zvoni i zvono prefektove palače, a kada žele raspravljati o svojoj bratovštini ili bolnici sv. Jakova, moraju dati da zvoni zvono te bratovštine.«

Na ovo rješenje uzbunili su se plemići i obratili generalnom providuru Nikoli Donà. Pošto je saslušao i izaslanike plemića, koji su tražili da on poništi odluku zadarskih rektora od 5. rujna 1599. god., a i traženje građana pučana da tu odluku potvrdi, generalni providur Donà donio je 5. listopada 1599. god. rješenje kojim poništava odluku zadarskih rektora od 5. rujna 1599. god. i izdaje novu koja je glasila: »da u buduće, kad bude trebalo sazvati njihovu kongregaciju (sastanak) prema terminaciji od 15. veljače 1597. god. treba da zvoni zvono na zvoniku crkve svetoga Lovrinca, koji oni mogu popraviti i podignuti i u njemu smjestiti jedno svoje zvono; oni također mogu glasnikom isklicati svoj sastanak u ulici Svete četrdesetorice, ali drugdje ne.«[41]

Prema tome terminacija generalnog providura Nikole Donà nije mijenjala ništa u biti predstavništva građana i pučana, nego samo određivala da ne zvoni zvono na pretorskoj palači nego na zvoniku crkve svetog Lovrinca. Kapitul bratovštine svetog Jakova iz Galicije ostao je i dalje jedini predstavnik građana pučana, odnosno građana i pučana.

Mi ćemo još navesti kako opisuje odnose pučana, građana i plemića u Zadru g. 1616. u svojoj relaciji zadarski knez L. Surian, na povratku s dužnosti u Zadru, gdje je bio knez g. 1614, 1615. i 1616.

»Sada — govori knez L. Surian — živi u Zadru 6000 stanovnika, svih dobi i svih spolova, koji su podijeljeni u dva reda, jedan koji se nazivaju plemići i drugi, građani i pučani. U ovo 6000 duša ubrajaju se i svećenici i redovnici, o kojima sada ne govorim, i vojska, konjanici i pješaci, što ne spada na mene da o tom govorim. Ova su dva reda, plemići i građani davno obrazovani u onom gradu, i u državnom interesu Vaše ih je Gospodstvo zadržalo, ali ne u mnogo drugačijem odnosu u ovo doba od onoga u kojem su bili u prošlo vrijeme, a osobito pod ugarskim kraljevima, jer su onda plemići imali svu civilnu vlast, osim onih propisa koji su pripadali kralju. Ali je sada Vaša Vedrost to svela na drugi oblik, jer je dala građanima razne privilegije, i učinila zajedničku administraciju izvjesnih dužnosti, gotovo podjednako za građane pučane i za plemiće, a to je uzrok što se podiže i stanovništvo i trgovina grada, zbog toga što se tamo sliježu razne osobe koje pored mogućnosti trgovanja privlači i lakoća kojom mogu biti primljeni među građanstvo poslije izvjesnog vremena što tamo borave. A kako je

[41] U Arhivu JAZU, DV-II-148.

to gotovo sve talijanski svijet i podanici Vaše Vedrosti, Vi možete kazati da imate u onom gradu stalnu i vjernu koloniju, koja je Vama odana. Sada bi bila teška vladavina samo jednog ili drugog reda, jedino kada bi se odstranile mane, koje će Vaša Vedrost saznati niže, jer ih siromaština i položaj grada drži u stezi, a drugi, zauzeti svojom trgovinom, obrtom i radom, žive vrlo mirno. Istina je da se ponekad nađe među plemićima neki koji bi htio da bude vođa, kome vjeruju i drugi ga slijede, iz čega nastaju zahtjevi, koji dosađuju. I plemići i građani većinom su dokoni, i provode život u ljenčarenju, živeći s onim malim što im pritiče od vrlo oskudnih prihoda, koje bi mogli povećati kad bi htjeli podići obrađivanje svojih zemljišta, na način kako se to drugdje radi, ili trgovinom, koju vode s Turcima, žitaricama, stokom sitnog i debelog zuba, konjima, vunom, sirevima i drugim stvarima, kojima trguju stranci, a i lađama, koje često dolaze s talijanske obale. Ali se oni ne brinu ni za što. Oni se radije prijavljuju za konajnike u vojsci. To je rečeno općenito, jer ima i pojedinaca koji ne troše vrijeme uzalud. Uslijed toga strada obrt, jer se ne obrađuje sirovina, ponajviše vuna, koja dolazi najviše iz Turske; ona se izvozi u druge krajeve. Uslijed toga nema zaposlenja, koje bi dobili mnogi siromašni ljudi, koji nemaju što da rade, jer sasvim nedostaje zanatstvo, osim nešto vrlo malo, što služi pojedincima, ali ne općoj koristi.«[42]

Ovaj opis plemića i pučana građana Zadra, koji je iznio u svojoj relaciji L. Surian, od velike je važnosti za naše razmatranje. Surian je bio zadarski knez pune dvije godine i živio usred zadarskog života, usred borbe između plemića i građana pučana, i često imao prilike da tu intervenira i rješava razne sporove. Kao zadarski knez predsjedavao je svima parnicama, civilnim i kaznenim, i donosio presude. Dva plemićka suca koja su prisustvovala suđenju imala su samo savjetodavni glas, a presudu je donosio knez, koji se, ako nije htio, nije trebao držati njihova mišljenja.

Knez Surian otvoreno kaže da je mletačkoj vlasti išla u prilog pocjepkanost između plemića i građana pučana, i da su ovi malo pomalo uspjeli postati gotovo ravni prvima u vladanju gradom. Simpatije samoga kneza očito su na strani građana pučana, koji rade i mirno žive, i odani su Republici.

Taj u samom gradu gotovo ravnopravan odnos između plemića i pučana u upravljanju raznim dužnostima, koje su bile od velikog značenja, kao fontik, zalagaonica i slične, bez sumnje je stečeno upornim nastojanjem i radom bratovštine svetog Jakova iz Galicije u Zadru.

[42] Relatione del nobil huomo L. Surian ritornato di conte di Zara 1616 — u G. Novak, Commissiones et relationes venetae VI, str. 270, 271 — MSHSM, vol. 49, Zagreb 1970.

Mi nećemo ovdje ulaziti u to da je i ta bratovština bila zatvoreno društvo, koje nije ni smjelo imati više od 150 članova,[43] a ni u to da je bilo teško biti primljen u tu bratovštinu, koja je zapravo samo po imenu bila građani i puk, odnosno s plemićke strane gledano samo puk Zadra. Siromašni pučani nisu ni marili biti njezini članovi i nisu se gotovo nikada brinuli za odnos prema plemićima. Članovi ove bratovštine bili su u prvom redu intelektualci (učitelji, liječnici, odvjetnici, bilježnici), zatim trgovci i obrtnici. Ostali narod imao je dovoljno svojih bratovština, koje su bile ili zanatske ili religiozne, s pobožnim svrhama: zajedničke mise, mise za pokojnike, briga oko pogreba, prisustvovanje procesijama itd., što je sve bilo daleko od borbe za ravnopravnost s plemićima, koju je vodio kapitul bratovštine svetog Jakova iz Galicije.

ARISTOCRATS, CITIZENS COMMONERS IN THE CITY OF ZADAR (XV—XVII)

Summary

The author presents a description of conflicts between commoners and citizens on one hand, and the aristocracy on the other, in the city of Zadar, on the basis of documents collected in the Archives of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts.

After the so-called »closing« of the Grand Councils of individual Dalmatian communes from the 14th century onwards, the noblemen would give no access to them to anybody, thus preserving the acquired privileges and administration of communes in their own hands. All those that were not noblemen, i. e. whose male members of families were not in the Grand Council of noblemen, were considered to be commoners. In all Dalmatian communes the commoners were one large conglomerate of various professions and vocations, to wit, artisans, labourers, fishermen, physicians, laywers etc. However, within some towns there was formed — al-

[43] Arhiv JAZU, op. cit. IV. b. 47, fol. 52 v.

ways differing, and sometimes even sharply from the wide common strata of society — a citizenry, without heeding the peasantry, such as for example in Zadar, and to a certain extent also in Split and in Šibenik, while in Hvar this happened only later, in the 17th century.

Although the nobility of Zadar considered all those in the city who were not noblemen below them in station, it happened that in that city, under the circumstances, the upper stratum of the citizenry (intellectuals, artisans, merchants) took onto themselves the right to call themselves as the Brotherhood of St. Jakov from Galicija »The community of citizens and commoners of Zadar«. The administration of this Brotherhood considered itself to be the leader of the entire common folk, and it acquired the right to act as such also before the Dalmatian authorities in Dalmatia and also before the government and councils of Venice, even in the face of the Doge himself.

This had taken its beginnings immediately after a reform of the Brotherhood of St. Jakov in 1457, and this state of affairs lasted until the fall of the Republic of Venice. The aim of this Brotherhood was identical with the one conducted by the commoners of other towns, that is that both citizens and commoners that were eliminated from the adminitration of the town, for the very reason that they were commoners, should acquire those same rights, if not an equality with the noblemen, but at least the same relation towards the burdens and obligations.

The specificity of the city of Zadar was that the representation of the commoners and citizens of that city were taken over by the Brotherhood of St. Jakov, the latter being limited to a total of but 150 members, while in Zadar there were brotherhoods which numbered well over 1.000 members. But whereas other brotherhoods were of religious or religious-artisan character, the leadership of the Brotherhood of St. Jakov conducted the policy of the commoners and citizens against the nobility.

